

Att bevara autenticitet i ett grönt kulturarv

- en studie om Stadshusträdgården i Stockholm

Evelina Ståhl

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Uppsala 2023

Att bevara autenticitet i ett grönt kulturarv – en studie om Stadshusträdgården i Stockholm

To conserve authenticity in a green cultural heritage– a study of the City Hall Garden in Stockholm

Evelina Ståhl

Handledare: Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Vera Vicenzotti, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0861
Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2023
Omslagsbild: Tideman S. (2001a). Stadshusträdgården från Stadshuset. [fotografi]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/3977> (CC-BY) [2023-02-24]
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>
Nyckelord: autenticitet, bevarande, historiska trädgårdar, kulturhistoriska miljöer, kulturhistoriskt värde, Stadshusträdgården, autentisk illusion

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landskapsarkitektur

Sammanfattning

Det här arbetet handlar om autenticitet i relation till bevarandeåtgärder i ett kulturhistoriskt grönområde. Uppsatsens syfte är att undersöka hur bevarandeåtgärder kan ha en positiv eller negativ påverkan på autenticiteten, utifrån det ursprungliga budskapet och det ursprungliga materialet, i ett kulturhistoriskt värdefullt grönområde. Studien baseras på Stadshusträdgården i Stockholm och åtgärderna för bevarande som utförs där.

Den första delen av uppsatsen baseras på Stockholms stadsmuseums metod för kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden. Metodens delvärden samhällshistoria och parkarkitektur används för att undersöka Stadshusträdgården budskap och autentiska illusion. Sedan redovisas bevarandeåtgärderna som utförs i relation till tre bevarandeprinciper (rekonstruering, renovering, fri förnyelse). Utifrån detta utförs analysen som avgör om dessa åtgärder främjar eller hämmar den autentiska illusionen. Utvärderingens resultat visar att autenticiteten omfattas av både *teatrum orbi*, det ursprungliga budskapet, samt autenticitet i form av det ursprungliga materialet. Resultatet visar att bevarandeåtgärder behöver ta hänsyn till både det ursprungliga materialet och *teatrum orbi* för att bevara platsens autentiska illusion. Medan det ursprungliga materialet, oftast kan efterliknas, kan *teatrum orbi* lätt förloras om olämpliga bevarandeprinciper tillämpas.

Nyckelord: autenticitet, bevarande, historiska trädgårdar, kulturhistoriska miljöer, kulturhistoriskt värde, Stadshusträdgården, autentisk illusion

Abstract

This essay examines authenticity in relation to conservation of a green cultural heritage. The aim is to evaluate how measures of conservation can have a negative or positive impact on authenticity, both in a physical and abstract sense, of a historical garden. The analysis is based on a case study of The Stockholm City Hall Garden and the measures of conservation currently being applied there.

The first part of the essay assesses the City Hall Garden's cultural value based on the method of evaluation of green heritage created by the Stockholm City Museum. The evaluation is based on the representation of social history present in the garden as well as the garden's architectural value. The results of the evaluation are then used to determine the garden's *teatrum orbi*, meaning its message. The second part of the essay assesses the current conservation measures in relation to three principles of conservation (reconstruction, renovation and free reconstruction). Based on the conservation measures, the analysis is made to determine if said measures enhance the authentic illusion or inhibit it. The results show that conservation efforts need to take both parts, *teatrum orbi* and the original physical material, into account for the authentic illusion to be preserved. While the original material can, in most cases, be imitated, the *teatrum orbi* can be easily lost if the wrong method of conservation is applied.

Keywords: authenticity, garden conservation, historical gardens, cultural heritage, value of cultural heritage, the City Hall Garden, an authentic illusion

Förord

Det här arbetet är en uppsats på kandidatnivå på landskapsarkitekturprogrammet vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala.

Jag vill tacka min handledare Viveka Hoff, min examiner Vera Vicenzotti och min handledningsgrupp som har bidragit med kvalitativ vägledning och stöd genom uppsatsskrivandet. Jag vill även tacka Stockholms stads fastighetskontor och Armin Tavakoli som gjorde det möjligt att ta del av pågående bevarandeåtgärder i Stadshusträdgården.

Innehållsförteckning

Förord	4
Figurförteckning	7
1 Inledning	10
1.1 Syfte och frågeställningar	11
1.2 Analytisk ram.....	12
1.2.1 Bevarande av ett föränderligt material.....	12
1.2.2 Autenticitet	12
1.2.3 Metod för bedömning av kulturhistoriskt värde.....	13
1.2.4 Bakgrund Stadshuset	13
1.2.5 En autentisk illusion	14
1.2.6 Rekonstruktion, renovering och fri förnyelse	15
2 Stadshusträdgårdens historik och bakgrund	17
2.1 Borgargården	19
2.2 Södra Portiken	20
2.3 Södra terrassen och Målartrappan	21
2.4 Parterren	23
2.5 Vattenvrån.....	24
2.6 Wallenbergs trädgård.....	25
2.7 Broderiparterren	26
2.8 Riddargrottan	27
2.9 Birgerskansen	28
2.10 Östra terrassen	29
2.11 Skärgårdsstranden.....	30
3 Samhällshistoria och parkarkitektur i Stadshusträdgården	31
3.1 Samhällshistoria som kan avläsas i Stadshusträdgården	31
3.2 Parkarkitekturen som präglar Stadshusträdgården	33
3.3 Stadshusträdgårdens kulturhistoriska värde.....	36
4 Restaureringsåtgärdernas påverkan på autenticiteten i Stadshusträdgården	37
4.1 Wallenbergs mur	37
4.2 Vattenkonst	38
4.3 Broderiparterren och sandlådan	38

4.4	Rampen i Parterren.....	40
4.5	Är det ursprunglig materialet nödvändigtvis autentiskt?	41
5	Diskussion	43
	Referenser.....	45
	Bilaga 1.....	48

Figurförteckning

- Figur 1. Fotografi (Ståhl 2023) på entrén till Borgargården från Hantverkargatan. Två portföljer med rododendronbuskar, ramar in porten. Man ser den obehindrade siktlinjen genom porten ner till Riddarfjärden. 18
- Figur 2. Stadshusträdgårdens karaktärsområden markerade med gula linjer på situationsplan. I söder och öst angränsas trädgården av Riddarfjärden (Grundillustration: Borgström 1923) (CC-BY). 18
- Figur 3. Fotografi (Ståhl 2023) på relief av Eldkvarnen i Norra Valvet. 19
- Figur 4. Fotografi (Ståhl 2023) från Borgargårdens nordöstra hörn. Den rundade trappan till festentrén syns till höger i bilden, med rododendronplanteringen till vänster. Rutnätsmönstret i markbeläggningen med kullersten inramad av större gatsten syns i förgrunden till vänster. 19
- Figur 5. Fotografi (Ståhl 2023) från festentrén i Borgargården. Skogseken är synlig i innergårdens nordöstra hörn. Ingången till Rådssalen syns i den bortre väggen, intill kolonnen till höger i fotografiet. Man ser även den svaga lutningen ner mot Riddarfjärden, som ligger till höger om bilden. 19
- Figur 6. Fotografi (Ståhl 2023) av pelargångarna i Södra Portiken. Marmortrappan är belägen längst bort i bilden, i Södra Portikens nordvästra hörn. Pelargången närmast Borgargården avslutas med ljust putsade kryssvalv i taket. 21
- Figur 7. Fotografi (Ståhl 2023) av pelargången närmast Södra Terrassen. Pannåerna i kassetaket har blåa motiv med kopplingar till Gamla Stans historiska kvarter. 21
- Figur 8. Fotografiet (Ståhl 2023) visar entrén till Stadshusträdgårdens från Ragnar Östbergs Plan. Passagen flankeras av ekhäcken till vänster bakom grinden och pelarpopplarna till höger. 21
- Figur 9. Fotografi (Ståhl 2023) Markbeläggning avslöjar halvcirklar som var tänkta att planteras med gräs, men som lades igen redan 1923. 22
- Figur 10. Fotografi (Ståhl 2023) på Södra Terrassen och Mälartrappan som avgränsas av Parterren till höger och Södra Portiken till vänster. Bakom trappan, i höjd med tornet syns Birgerskansens mur. 22
- Figur 11. Fotografiet (Ståhl 2023) visar Aron Sandbergs skulptur Stockholms stocken som uppfördes 1923. Skulpturen står på Mälartrappan med ett stenblock bredvid, i bakgrunden syns Södra Portikens arkad. 23

Figur 12. Fotografi (Ståhl 2023) på Parterren från sydväst. Till höger syns promenadstråket intill Riddarfjärden, gräset i parterren är avgränsat på grund av att man sått nytt gräs. Till höger, i höjd med tornet, syns Engelbrectmonumentet.....	23
Figur 13. Fotografi (Ståhl 2023) av Parterren taget inifrån Stadshuset. Snäckfontänens form och skala är synlig i bilden samt gräsmattans rutnätsmönster. Intill vattnet syns balustradens avbrott i form av sjötrappan som flankeras av skulpturerna Sången och Dansen.	24
Figur 14. Fotografi (Ståhl 2019) på skulpturen Krokus av Tore Strindberg och Wallenbergs mur med bänk bakom.....	24
Figur 16. Fotografi (Ståhl 2019) på Näcken formgiven av Tore Strindberg, relief i markbeläggningen.	25
Figur 15. Fotografiet (Ståhl 2023) visar rampen och trappan i Vattenvrån. I bakgrunden syns pelaren med skulpturen Krokus. Wallenbergs mur, i bakgrunden, avgränsar i väst och norr.	25
Figur 17. Fotografi (Tideman 2001b) på Wallenbergs mur med stenar från Barcalyska huset och dammen med porlande vatten från munstycket som sticker ut från muren.....	25
Figur 18. Fotografiet (Tideman 2001a) visar nivåskillnaden mellan Wallenbergs trädgård och Broderiparterren som skyntas i förgrunden. Marmorskulpturen Diktaren av Carl Eldh syns i mitten. Fotografiet har beskrivits.....	26
Figur 19. Fotografiet (Tideman 2001c) visar utsikten mot Stadshustornet från Broderiparterren. I förgrunden skyntas planteringen som omvandlats från sandlåda.	26
Figur 20. Fotografi (Ståhl 2022) tagit från Stadshustornet som visar Broderiparterrens symmetriska mönster, inramat av två silverpilar och pelarpopplar till höger. Precis bakom buxbomsparterren syns en perennplantering.	27
Figur 21. Fotografiet (Ståhl 2023) visar skulpturen Lokes straff som finns i valvet i Riddargrottan. Lejonmaskaronerna flankerar valvet som är infällt i Birgerskansens mur.....	28
Figur 22. Fotografi (Ståhl 2023) på muren som omgärdar Birgerskansen. Innanför muren syns den sänkta gräsmattan.....	29
Figur 23. Fotografi (Ståhl 2023) taget från Skärgårdsstranden. Birger jarls kenotaf syns i bildens högra hörn bakom gravkammaren i muren.	29
Figur 24. Illustration (Östberg 1905) som visar ett av arkitektens tidiga förslag till Stadshusets utformning. Bland annat pelaren, som sedan blev Engelbrectskolonnen, i Stadshusträdgårdens sydöstra hörn är synlig.....	29

Figur 25. Fotografi (Ståhl 2023) visar höjdskillnaden mellan Östra terrassen till höger och Skärgårdsstranden till vänster närmast vattnet.	30
Figur 26. Fotografiet (Ståhl 2023) visar skärgårdsvegetationen på Skärgårdsstranden. .	30
Figur 27. Fotografiet (Tideman, 2001a) visar rumsliga förhållanden i Stadshusträdgården som är karakteristiska för nationalromantiken. Wallenbergs trädgård syns längst bort i bilden, Broderiparterren i mitten och Parterren med en av de två snäckfontänerna i förgrunden.	33
Figur 28. Till vänster i fotografiet (Svenska Dagbladet, 1931) syns barn och vuxna som leker i sandlådan år 1931, sedan dess har sandlådan blivit en blomplantering som nu ska restaureras. I bakgrunden syns Wallenbergs mur som ramar in trädgården.....	39
Figur 29. Fotografiet (Tideman, 2001a) visar rampen som leder från Södra terrassen till Parterren. Restaureringen av rampen är ett exempel på en konflikt mellan estetiken och den fysiska tillgängligheten.	40
Figur 30. Illustrationen visar entréerna, den befintliga rampen som ska tas bort och den nya rampen som ska leda till Broderiparterren och Wallenbergs trädgård. Grundillustration: (Borgström 1923).....	41

1 Inledning

Urbana miljöer, både i Sverige och globalt, växer i rask takt vilket leder till ny exploatering och förtätning. Detta ställer höga krav på den fysiska planeringen och hållbarheten i städerna och på landsbygden. FN:s globala mål 11, hållbara städer och samhällen, inkluderar delmål 11.4 att *skydda världens kultur- och naturarv* (UNDP 2022). Maria Flinck (2022:47) menar att forskare och antikvarier enas om att kunskapen om trädgårdar är bristfällig utifrån ett kulturarvsperspektiv. Kulturarvsteori behandlar i större utsträckning statiska material eller objekt vilket resulterar i ett glapp mellan kultur- och naturarvsvård eftersom växtmaterial är föränderliga (ibid.). Enligt Flinck är ett grundläggande steg för att motverka att kulturarv inte förloras är att inventera grönområden och belysa deras värde. Då blir det också tydligare vilka aspekter som är viktigast att bevara samt vilka grönområden som borde ha ett större skydd än andra (ibid.). Inom landskapsarkitektur är detta ett aktuellt ämne eftersom man inom professionen, som yrkesverksam eller forskare, hanterar gestaltning och planering av platser som potentiellt har höga kultur- och naturvärden.

Den här uppsatsen handlar om bevarande och autenticitet i relation till kulturhistoriska miljöer. Begreppet autenticitet är central i diskussionen om restaurering och bevarande av kulturhistoriska grönområden. Autenticitet, definieras som äkthet eller ursprunglighet enligt Svenska Akademiens (1903a) ordbok, men kan definieras på olika sätt beroende på sammanhang. Begreppet utreds i förhållande till bevarandeteorin i den här uppsatsen och inkluderar inte bara definitionen autenticitet som ett ursprungligt material utan även som trädgårdens budskap, vilket förklaras i avsnitt 1.2. För att analysera autenticitet krävs en undersökning av det kulturhistoriska värdet för att fastställa vad som kan anses autentiskt i det individuella fallet.

Bevarande och autenticitet undersöks med utgångspunkt i Stadshusträdgården i Stockholm som anlades 1911–1923 (Hayen 2023:13). Trädgården anlades i anslutning till Stadshuset, som uppfördes under samma tid, och ritades av Ragnar Östberg som även var ansvarig arkitekt för huset (Pihl Atmer 2011:27). Stockholms stadshus är klassificerat som den högsta klassificeringen av kulturhistorisk bebyggelse enligt Stockholms stadsmuseum (u.å.) i en skala med tre nivåer. Fallet

är extra intressant just nu eftersom Stadshuset fyller 100 år i juni i år och trädgården genomgår, i skrivande stund, restaureringar inför jubileet. Detta ger utmärkta förutsättningar att undersöka autenticitet inom ramen för pågående restaurering.

Stadshuset och trädgården fyller samma funktion idag som de ursprungligen var menade att fylla. Det finns även omfattande material inklusive ritningar och anteckningar av arkitekten, Ragnar Östberg, som kan användas för att utforska ursprungliga planeringsunderlag och utforska vilka värderingar som styr gestaltningen. Dessa omständigheter gör det till ett lämpligt fall för att utforska bevarande och autenticitet. Stadshuset är en arbetsplats för omkring 300 tjänstemän och politiker, sammanträdeslokal för kommunfullmäktige och används även för olika evenemang (Stockholms stad 2022a). Trädgården är en offentlig del av Stadshuset som besöks flitigt av både stockholmare och turister (Stockholms stad 2022a), det är också den mest lättillgängliga delen för allmänheten. Under byggnadstiden antogs allmän och lika rösträtt i Sverige, första världskriget pågick 1914–1918 och samtidigt lade man omfattande ekonomiska resurser på att uppföra Stockholms stadshus (Hayen 2023:13). Trädgårdens gestaltning består av en blandning av olika arkitektoniska stilar och referenser till svensk historia (Pihl Atmer 2011:291). Den tydliga förankringen i svensk historia genomsyrar anläggningen och förmedlar ett visst budskap om politiken, Sverige och Stockholm. Den här uppsatsen granskar Stadshusträdgårdens pågående bevarandeåtgärder och analyserar dessa i relation till det kulturhistoriska värdet, för att sedan utreda åtgärdernas påverkan på autenticiteten.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att undersöka hur bevarandeåtgärder kan främja eller hämma autenticiteten i ett kulturhistoriskt värdefullt grönområde.

För att undersöka detta studeras Stadshusträdgården i Stockholm som fall. Stadshuset invigdes 1923 och trots att trädgården brukats i dessa 100 år så är formen i trädgården i stort sett bevarad vilket gör det till ett intressant fall att diskutera i bevarande-sammanhang, speciellt kopplat till autenticitet. Frågeställningarna som uppsatsen ämnar besvara är:

- *Vilket kulturhistoriskt värde har Stadshusträdgården?*
- *Hur påverkar pågående restaureringar i Stadshusträdgården anläggningens autenticitet?*

1.2 Analytisk ram

Detta avsnitt redogör för vilka teorier och metoder som använts för att besvara uppsatsens frågeställningar. Först redogörs för grundläggande begrepp om bevarande av grönområden och autenticitet. Stockholms stadsmuseums (2011) metod för kulturhistorisk värdering av grönområden presenteras härnäst. Sedan redovisas vilka material som varit grund till bedömningen av Stadshusträdgårdens kulturhistoriska värde. Slutligen redogörs för teorier och begrepp som legat till grund för analysen: autentisk illusion, rekonstruering, renovering, fri förnyelse.

1.2.1 Bevarande av ett föränderligt material

Grönområden är inte statiska objekt utan påverkas av väder, naturliga fenomen, användning och skötsel över tid. Grönområden med höga kulturhistoriska värden behöver underhållas för att motverka dessa processer så att vissa ursprungliga värden inte förloras. Maria Flincks (2022) bok *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv* har använts som underlag för flera centrala begrepp och förhållningssätt som är relevanta i ämet. Flinck är en trädgårds- och konsthistoriker som har stor erfarenhet av att dokumentera samt värdera historiska trädgårdar (Adlibris u.å.).

När man utför ingrepp för att motverka förändring på platsen benämns dessa ingrepp som bevarande eller trädgårdskonservering enligt Flinck (2022:21). Trädgårdskonservering, menar hon, är en slarvig översättning av engelskans garden conservation, därför används begreppet bevarande i den här uppsatsen. Bevarande innebär processen att hantera förändringar i en kulturhistoriskt värdefull miljö samtidigt som man tillvaratar möjligheterna att förstärka dess värde för samtiden och för framtida generationer (English Heritage 2008:22).

Frågor om bevarande kan vara svårhanterade när det kommer till grönområden eftersom dessa, i stor utsträckning, är föränderliga. Till skillnad från andra byggnadskonster är landskapsarkitektur inte alltid en tydlig och färdig produkt, växtmaterialet är dynamiskt och behöver vårdas kontinuerligt (Flinck 2022:21).

1.2.2 Autenticitet

Flinck (2022:156) menar att autenticitet i kulturvårdssammanhang syftar på ett ursprungligt material, det vill säga att materialet är i originalskick eller från tillverkningstiden. Hon hävdar också att autenticitet är ett dynamiskt begrepp med ”subjektiv och föränderlig benämning med olika betydelse under olika tider, på olika platser och i olika kulturer” (ibid.). 1994 antog the International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) Naradokumentet om autenticitet vilket medförde

att begreppet kom att utvidgas för att inkludera traditioner, hantverkskunskaper och föränderlighet som inte är materiella ting (ibid). Det är denna utvidgade definition av autenticitet, inklusive de immateriella värdena, som används i den här uppsatsen.

1.2.3 Metod för bedömning av kulturhistoriskt värde

För att besvara frågeställningen om vilket kulturhistoriskt värde Stadshusträdgårdens har, används Stockholms stadsmuseums (hädanefter SSM) (2011) metod som presenteras i rapporten *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden: en metodutveckling*. Metoden baseras på sju delvärden som kan användas som en checklista med ”rimlig insats i tid och arbete” (SSM 2011:11). Delvärdena kan användas för att få en snabb översikt om vilka värden som bör fördjupas i analysen, men även vilka aspekter som inte är möjliga att utforska inom ramen för värderingen (ibid.). Delvärdena är markhistoria, samhällshistoria, parkarkitektur, kontinuitet, tradition och personhistoria. Samhällshistoria och parkarkitektur är de delvärden bedöms mest relevanta för Stadshusträdgården, därför kommer analysen utgå ifrån dessa. Inom ramen för denna uppsats är det inte möjligt att undersöka övriga värden då det kräver en bredare analys än vad den utsatta tidsramen tillåter.

Det samhällshistoriska värdet innebär ”till stor del att se immateriella värden, då värdet skildrar och beaktar förutsättningar, tidsanda och rådande politiska värderingar” (SSM 2011:13). Vidare menar SSM (2011:13) att delvärdet kräver att samhällets värderingar och hur landskapet använts för att spegla dessa ska vara läsbart för att delvärdet ska anses som uppfyllt. Detta eftersom alla grönområden speglar samhället på ett eller annat sätt (ibid.). Parkarkitektur ”berättar om en medveten gestaltad grönyta. Hur parker, trädgårdar och landskap har gestaltats under olika tider, ibland också beskrivet som en viss ’stil’” (SSM 2011:25). Även platsens arkitekt eller upphovsman kan innebära ett parkarkitektoniskt värde (ibid.).

1.2.4 Bakgrund Stadshuset

Ann Katrin Pihl Atmers (2011) bok *Stockholms stadshus och arkitekten Ragnar Östberg: drömmen och verkligheten* utgjorde underlag för Stadshusträdgårdens historik och bakgrund. Pihl Atmer är fil dr och docent i konstvetenskap och kulturhistoria, med specialisering i arkitekturhistoria (Albert Bonniers förlag u.å.). Boken redovisar Stadshusets tillkomst och även idéer som aldrig blev av, vilket gav inblick i vilka värderingar som styrte gestaltningen.

Arkitekten, Ragnar Östbergs, böcker *Stockholms Stadshus* (Östberg, 1929) och *En arkitekts anteckningar* (Östberg, 1928) användes som utgångspunkt för vilka värderingar som styrte den ursprungliga gestaltningen. Även Östbergs (1956) *The*

City Hall: a guide har använts som underlag till gestaltningen, främst vilka material som använts och vilka konstverk som återfinns i trädgården. Det sistnämnda häftet är en guide som Östberg skrev för att guida besökare genom Stadshuset och ger viss inblick i vad arkitekten själv ville belysa i trädgården.

Genom platsbesök genomfördes en översiktlig platsanalys vilket resulterade i en mer detaljerad rumsanalys eftersom Stadshusträdgården har så många olika karaktärer. Rummens namn och deras avgränsning är hämtade från vårdprogram (Stockholms stad 2012). Beskrivningen av rummets karaktär baseras främst på platsbesöket. Dock utvidgas Borgargårdens gräns för att inkludera ingången från Hantverkargatan. Rumsanalysen var grundläggande för att studera anläggningen i relation till dess samhällshistoriska- och parkarkitektoniska värden och dessas läsbarhet i trädgården. Detta var nödvändigt för att utforska autenticitet i relation till den ursprungliga gestaltningen och applicera begreppet på pågående bevarandeåtgärder. På grund av den pågående restaureringen var vissa delar av trädgården otillgängliga under platsbesöket. Dessa delar var Wallenbergs trädgård och Vattenvrån, dock har båda dessa platser besökts vid åtskilliga tillfällen av uppsatsskrivaren utanför ramen av denna uppsats. Stockholms stads (2012) vårdprogram för Stadshusträdgården och Schönback's (2002) Byggnadshistoriska inventering har även använts för att komplettera platsbesöket.

Genom kontakt med fastighetskontoret i Stockholm inhämtades uppgifter om vilka restaureringar som trädgården just nu genomgår. Ett inspelat walk-and-talk besök utfördes 31/01/2023 i Stadshusträdgården med en projektledare, Armin Tavakoli, från Stockholms stads fastighetskontor som ansvarar för restaureringen. Mötet pågick i cirka 30 minuter. Tavakoli berättade fritt om vilka åtgärder som pågick och planerades inför hundraårsjubileet i sommar. Uppföljningsfrågor ställdes spontant för att nyansera bevarandeåtgärderna och få förståelse för vilka värderingar som styr restaureringen.

1.2.5 En autentisk illusion

Professorn i landskapsarkitektur Sven Ingvar Andersson (1990) introducerar begreppet "autentisk illusion" i relation till bevarande i artikeln *Den autentiska illusionen*. Andersson hävdar att bevarande alltid utförs för att återskapa en viss upplevelse (illusion) och att man måste förstå platsens ursprungliga mening för att kunna återskapa denna. Han presenterar tre begrepp: locus amoenus, genius loci och theatrum orbi, som ska användas för att förstå vilken upplevelse av platsen som är autentisk.

Locus amoenus innebär att platsen ska vara ljuvlig (Andersson 1990). Andersson tycker att man ska känna att en trädgård är bra när man besöker den. Han hävdar att

trädgårdar kan ha ett pedagogiskt värde men att man inte kan motivera att bevara utifrån endast den anledningen, den måste även vara ljuvlig (ibid.). Genius loci syftar på platsens själ, enligt Andersson (1990:10) landskapets ”materiella och stämningsbärande egenskaper”. Han hävdar även att man ska utforska trädgårdens genius loci vid restaurering eftersom det inte är säkert att en historisk anläggning har beaktat platsens ursprungliga förutsättningar. Om platsens genius loci inte har tagits i åtanke bör trädgården omformas från grunden i stället för att bevaras (ibid.).

Begreppet *teatrum orbi* syftar på att trädgården alltid är föränderlig och att den i grunden har ett budskap, som en teaterföreställning (Andersson 1990). *Teatrum orbi*

kan betyda, att teatern är en spegel av världen. Eller helt motsatt, att verkligheten är ett sken, att sanningen finns i teatern. Teaterns värld är svårfångad – den är en flykt från verkligheten och samtidigt ett koncentrat av den (Andersson 1990:10).

Andersson menar att det finns tydliga paralleller mellan teatern och trädgården eftersom båda ofta har ett budskap om till exempel rikedom, värderingar och/eller politik. Genom att utgå från trädgårdens *locus amoenus*, *genius loci* och *teatrum orbi* kan man sedan utvärdera vilket tillvägagångssätt som är lämpligast för att bevara platsens autentiska illusion (ibid.).

Precis som Andersson påstår Flinck (2022:165) att trädgårdar har ett budskap ofta ”som manifestationer av makt av kungar och kyrkliga dignitärer”, dock använder hon inte begreppet *teatrum orbi*. Hon menar att det finns två lager av berättelser i trädgårdar som bör utforskas. Det första är att undersöka trädgårdens egen historia och beskriva spåren av vad som förändrats eller bevarats i anläggningen. Det andra som bör undersökas är samhällstillståndet, sett till ekonomiska-, sociala- och kulturella aspekter, vid trädgårdens tillkomst (ibid.). Alltså behöver man först undersöka anläggningens fysiska tillkomst och förändringar, och sedan även tolkningarna av platsen utifrån dess kontext. På så sätt kan trädgården placeras i sin kontext och man kan utreda vad trädgårdens budskap är. Baserat på vad som framkommer i samband med trädgårdens berättelse kan man sedan bestämma hur trädgården ska bevaras (ibid.). Anderssons och Flincks tillvägagångssätt kombineras för att utreda Stadshusträdgårdens autentiska illusion samt hur de pågående bevarandeåtgärderna påverkar denna.

1.2.6 Rekonstruktion, renovering och fri förnyelse

Andersson (1990) presenterar tre olika bevarandeåtgärder i historiska trädgårdar: rekonstruktion, renovering och fri förnyelse. Dessa begrepp används för att analysera bevarandeåtgärderna som utförs i Stadshusträdgården och kunna besvara hur de påverkar autenticiteten. Andersson (1990) betonar vikten av att förstå den

ursprungliga anläggningens form, material, anläggningsteknik och funktion för att kunna rekonstruera. Historisk korrekthet är överordnad den estetiska upplevelsen när man rekonstruerar (Andersson 1990). Att renovera innebär att beakta anläggningens själ och ställa sig frågan vad de förändringar som gjorts säger om platsen, vilket leder till avvägningar mellan funktion och estetik (ibid.). Andersson (1990:6) menar även att renovering förutsätter att man gör miljön ”vackrast med minsta möjliga ingrepp” och påstår att det är ett konstnärligt arbete. Vid renovering är estetiken överordnad historisk korrekthet. Fri förnyelse kan tillämpas, om det inte är möjligt att renovera eller rekonstruera, ifall miljön är för nedgången för att bruka en annan metod (ibid). Andersson (1990) menar att fri förnyelse innebär en strävan efter att bevara platsens karaktär, i stället för utformningen.

2 Stadshusträdgårdens historik och bakgrund

I det här kapitlet redogörs för Stadshusträdgårdens bakgrund och historik som används för att kunna besvara vilket kulturhistoriskt värde Stadshusträdgården har. Stadshusträdgården olika rum presenteras och diskuteras mer djupgående i relation till dess kulturhistoriska värde. För att kunna utreda trädgårdens kulturhistoriska värde och teatrum orbi är det grundläggande att förstå trädgårdens historia och hur den speglar sin samtid.

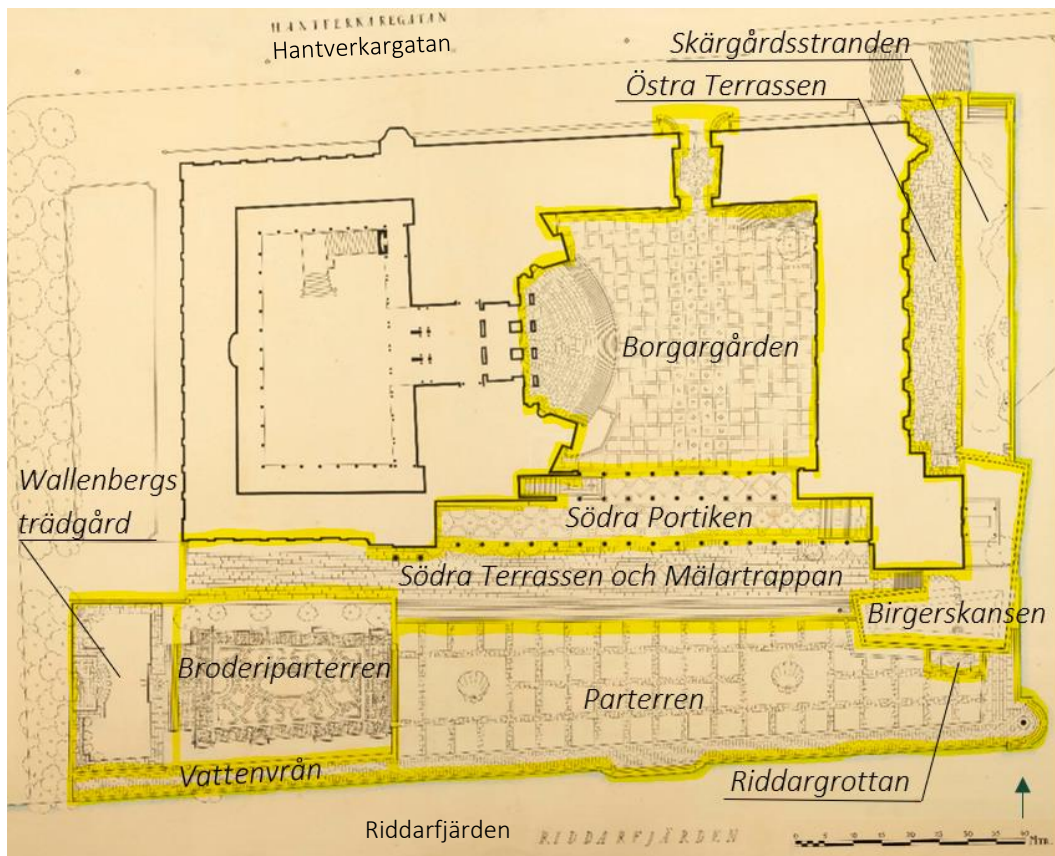
Innan stadshuset uppfördes låg Eldkvarnen på tomten (Pihl Atmer 2011:39). Det var en ångdriven kvarn som skadades av en brand i slutet av 1800-talet (ibid.). Kvarnen fortsatte att vara i bruk fram till början på 1900-talet när staden köpte tomten för att bygga ett rådhus men som sedan ändrades till stadshus (Pihl Atmer 2011:38). Branden var dramatisk och stora folkmassor skådade det, en av dem var den blivande arkitekten för Stadshusbygget som senare skulle upprättas på samma plats (Pihl Atmer 2011:39). Östberg blev väldigt påverkad av branden, vid invigningen berättade han att ”när solen skiner och det är gott att leva, så tycker jag att det är roligt att tänka på den Fågel Fenix som uppstigit ur det flammande bålet” (Pihl Atmer 2011:39 se Regan 1923). Han syftade på att Stadshuset var en fågel fenix som rest sig ur Eldkvarnens aska.

Enligt Pihl Atmer (2011:291) ”hade [Östberg] redan från början tanken att skapa en skyddad inramning till Stadshuset” i form av trädgården som man började anlägga 1914. Det tillsattes även en Stadshusnämnd som var ansvarig för verkställandet av projektet, K.A. Wallenberg var ordförande för nämnden (Östberg 1929:22). Byggnaden uppfördes för att inrymma Stockholms kommunfullmäktige med sammanträdeslokaler och kontor till politiker och tjänstemän samt representativa salar. Östberg (1928:123) konstaterar att stadshuset är ”i främsta rummet ett hemvist för arbetet och för representativ myndighet”, drygt 100 år senare uppfyller byggnaden fortfarande samma funktion. Festvåningen och trädgården har också blivit välbesökta turistmål (Stockholms stad 2022a).

I de följande avsnitten beskrivs trädgårdens rum och dessas karaktärer. Trädgården kan beskrivas som ett mosaikverk av olika karaktärer och rum (se figur 3). Rummen skiljer sig både i skala och arkitektonisk stil vilket redogörs för under respektive rubrik nedan.

Figur 1. Fotografi (Ståhl 2023) på entrén till Borgargården från Hantverkargatan. Två portföljer med rododendronbuskar, ramar in porten. Man ser den obehindrade siktlinjen genom porten ner till Riddarfjärden.

Figur 2. Stadshusträdgårdens karaktärsområden markerade med gula linjer på situationsplan. I söder och öst angränsas trädgården av Riddarfjärden (Grundillustration: Borgström 1923) (CC-BY).

2.1 Borgargården

Från Hantverkargatan finns en av två entréer till Stadshusträdgården, entrén leder till Borgargården. Man går igenom en port (se figur 1) till vad som kallas Norra Valvet och vidare in i Borgargården. Till vänster finns en relief av Eldkvarnen (se figur 3). Norra valvet utgör huvudingången för besökare vid evenemang som sker i byggnaden då festentrén nås från Borgargården via den rundade trappan (se figur 4). Från ingången har man sikt ner till Mälaren vilket kan vara ett av besökarnas första möten med det genomgående vattentemat i gestaltningen.

Figur 3. Fotografi (Ståhl 2023) på relief av Eldkvarnen i Norra Valvet.

Figur 4. Fotografi (Ståhl 2023) från Borgargårdens nordöstra hörn. Den rundade trappan till festentrén syns till höger i bilden, med rododendronplanteringen till vänster. Rutnätsmönstret i markbeläggningen med kullersten inramad av större gatsten syns i förgrunden till vänster.

Figur 5. Fotografi (Ståhl 2023) från festentrén i Borgargården. Skogseken är synlig i innergårdens nordöstra hörn. Ingången till Rådssalen syns i den borte väggen, intill kolonnen till höger i fotografiet. Man ser även den svaga lutningen ner mot Riddarfjärden, som ligger till höger om bilden.

Platsen är till största del hårdgjord, men det finns även inslag av växter i form av en skogsek i gårdens nordöstra hörn och en rododendronplantering i det sydvästra hörnet (se figur 5). Det första trädet på Borgargården planterades 1918 och var troligen en gammal alm som hämtats från Södermalm, dock överlevde trädet inte mer än ett år (Pihl Atmer 2011:297). Trädet på gården är ett så kallat vårdträd vilket kan härledas till den nordiska traditionen där ett robust alm-, ask- eller lindträd ofta fanns i anslutning till bondgårdar eftersom de sades husera goda andar (ibid.). Man vårdade trädet så att man skulle få glädje och lycka på platsen (Pihl Atmer

2011:298). Trädet är en referens till en svensk tradition vilket anses vara ett sätt att försöka skapa en kontinuitet genom anknytningen till historia.

Markbeläggningen består av mörk granit (Stockholms stad 2012:9) lagd i ett kvadratisk mönster. Gårdens mittparti är lagt som en gång med större stenar som sträcker sig från Hantverkargatan ner till Södra portiken (se figur 5). I kvadratmönstret på vardera sida om gången är kvadraterna fyllda med kullersten i skiftande färger. I det nordvästra hörnet finns olika nivåer i markbeläggningen vilket ska ge intrycket att det funnits olika gatunivåer (Stockholms stad 2012:10). Detta är ett sätt att föråldra och ge anläggningen ett mer tidlöst uttryck. Allmänhetens ingång till Rådssalen, stadsfullmäktiges sammanträdessal, är belägen i Södra Portiken intill Borgargården (se figur 6), vilket också skildrar att Borgargården representerar demokratiska värderingar och öppenhet för allmänheten.

2.2 Södra Portiken

Fortsätter man söderut förbi Borgargården når man tre pelarrader som öppnar upp en del av den södra huskroppen och erbjuder siktlinjen till vattnet. Sikten mot vattnet förstärker kopplingen till det omgivande landskapet och förstärker vattentemat som präglar trädgården. Karaktärsområdet benämns Södra portiken, det består av pelargångar som bildar tre arkader parallellt med Mälaren. Pelargångarnas luftiga intryck förstärks av väggarnas och granitpelarnas ljusa färger som står i kontrast till Borgargårdens tunga tegelfasader. Pelarnas kapital är dekorativa med stenhuggna reliefer vilket bidrar till rummets karaktär (se figur 6).

I det nordvästra hörnet leder en vit marmortrappa upp till en av ingångarna till byggnaden och vidare till Blå Hallen (Stockholms stad 2012:14). I det sydöstra hörnet leder en annan trappa i ljus granit in i byggnaden (ibid.). Kassetaket i den södra pelargången (se figur 7) är dekorerat med motiv som är referenser till kvartersnamnen i Gamla Stan (Östberg 1956:27). Detta är ytterligare en historisk koppling och den anknyter direkt till det gamla Stockholm. Taket målades av Axel Wallert mellan 1918–1922 (Östberg 1956:27) och restaurerades 2022 inför 100-årsjubileet 2023 (Folkuniversitetet 2022).

Figur 6. Fotografi (Ståhl 2023) av pelargångarna i Södra Portiken. Marmortrappan är belägen längst bort i bilden, i Södra Portikens nordvästra hörn. Pelargången närmast Borgargården avslutas med ljusst putsade kryssvalv i taket.

Figur 7. Fotografi (Ståhl 2023) av pelargången närmast Södra Terrassen. Pannåerna i kassettaket har blåa motiv med kopplingar till Gamla Stans historiska kvarter.

2.3 Södra terrassen och Mälartrappan

Södra terrassen börjar där Södra Portiken slutar och sträcker sig västerut längs med byggnadens fasad. I den västra delen av Södra terrassen är ingången från Ragnar Östbergs Plan belägen. Ingången ramas in av en svart järngrind med fisk- och snäckmotiv som sträcker sig från fasaden till Wallenbergs mur (se figur 8). Här syns trädgårdens koppling till vattnet genom grindens motiv. Intill byggnadens södra fasad finns ett smalare

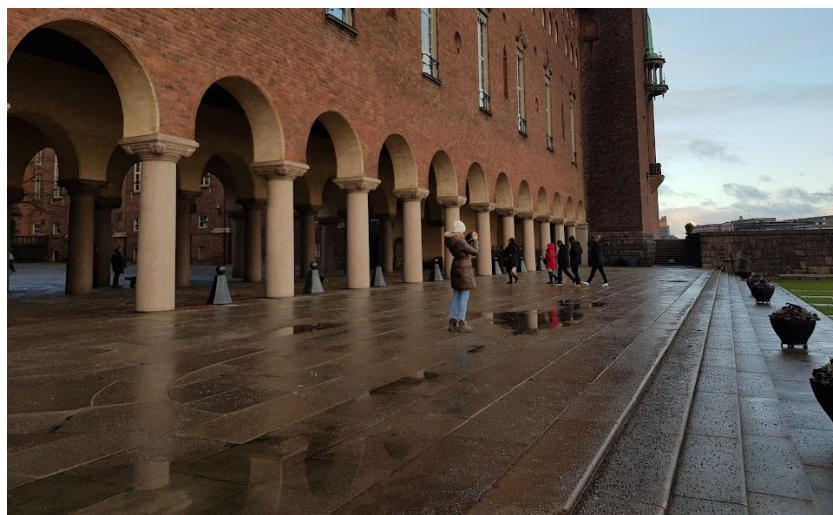
Figur 8. Fotografiet (Ståhl 2023) visar entrén till Stadhusträdgården från Ragnar Östbergs Plan. Passagen flankeras av ekhäcken till vänster bakom grinden och pelarpoplarna till höger.

gräsparti, under platsbesöket noterades vårlökar i form av vintergäck och snödroppar i gräset. En ekhäck i knähöjd avgränsar gräspartiet från gångvägen. Markbeläggningen består av granitplattor på rad i olika storlekar, vilket ger ett äldre intryck (se figur 9). Halvcirkeln i markbeläggningen var gräsplanteringar från början men på grund av avrinningsproblem lade man igen dem endast ett år efter invigningen (Schönbäck 2002:46).

Figur 9. Fotografi (Ståhl 2023) Markbeläggning avslöjar halvcirkel som var tänkta att planteras med gräs, men som lades igen redan 1923.

Figur 10. Fotografi (Ståhl 2023) på Södra Terrassen och Mälartrappan som avgränsas av Parterren till höger och Södra Portiken till vänster. Bakom trappan, i höjd med tornet syns Birgerskansens mur.

I Södra Terrassen östra del leder en trappa upp till Birgerskansen (se figur 10), som beskrivs i avsnittet Birgerskansen. Söderut, parallellt med Södra terrassen sträcker sig Mälartunnan med låga granittrappsteg (Östberg 1956:28) ner till Parterren, som beskrivs i nästa avsnitt. På trappans östligaste del står skulpturen *Stockholms stocken*, skapad av Aron Sandberg, intill ett stenblock (se figur 11). Enligt Östberg (1956:28) kunde vilket barn som helst i Stockholm berätta historien bakom stocken. Skulpturen är en referens till en sägen om Stockholms tillkomst, på den tiden då estniska- och andra vikingar härjade i Mälardalen (ibid.). Vikingarna hade plundrat och nästintill förstört Sigtuna, för att rädda stadens sista skatter gömde man dessa i en urholkad stock som fick flyta ut i Mälaren. Där stocken flöt i land skulle man bygga en ny stad, den flöt upp på Riddarholmen och runt den började Stockholm växa (ibid.).

Figur 11. Fotografiet (Ståhl 2023) visar Aron Sandbergs skulptur *Stockholms stocken* som uppfördes 1923. Skulpturen står på Mälartunnan med ett stenblock bredvid, i bakgrunden syns Södra Portikens arkad.

2.4 Parterren

Mellan Mälartunnan och Riddarfjärden ligger delen av trädgårdens som kallas för Parterren. Parterrer har historiskt varit vanliga inslag i barocka trädgårdsanläggningar (Ahlstrand & Eriksson 1976:118). De bildar symmetriska, dekorativa mönster på marken genom häck- eller blomplanteringar som växlas med gräspartier (ibid.). Östbergs så kallade Parterr avviker från den traditionella, barocka parterren då den består av gräspartier som ramar in av stengångar. Parterren bildar ett rutnätsmönster (se figur 12). Östberg hade tänkt att man i framtiden kunde

Figur 12. Fotografi (Ståhl 2023) på Parterren från sydväst. Till höger syns promenadstråket intill Riddarfjärden, gräset i parterren är avgränsat på grund av att man sått nytt gräs. Till höger, i höjd med tornet, syns Engelbrektmonumentet.

plantera perenner på sommaren och vårlökar i gräspartierna, men idén verkar aldrig ha verkställts (Schönbäck 2002:46).

I öst avgränsas Parterren av Birgerskansens mur. I det sydöstra hörnet står en granitpelare med en skulptur som föreställer Engelbrekt Engelbrektsson formgiven av Christian Eriksson (se figur 13). Skulpturen restes inte förrän 1932, med det fanns en pelare placerad i samma hörn redan i Östbergs tävlingsförslag 1905 (se figur 26).

Två större fontäner finns placerade i gräset, fontänerna är formade som snäckor (se figur 13), vilket synliggör det återkommande vattentemat i trädgården. Fontänerna är gjorda av granit (Stockholms stad 2012:18). Vattentemat fortsätter med Sjötrappan som leder ner till vattnet och flankeras av Carl Eldhs skulpturer Sängen och Dansen (Östberg 1956:28).

Figur 13. Fotografi (Ståhl 2023) av Parterren taget inifrån Stadshuset. Snäckfontänens form och skala är synlig i bilden samt gräsmattans rutnätsmönster. Intill vattnet syns balustradens avbrott i form av sjötrappan som flankeras av skulpturerna Sängen och Dansen.

2.5 Vattenvrån

Vattenvrån är belägen i trädgårdens sydvästra hörn och avgränsas av Wallenbergs trädgård i norr, Parterren i öst och Riddarfjärden i söder. Markbeläggningen av granitplattor i olika storlekar från gångstråket i Parterren fortsätter in i Vattenvrån (se figur 15). Wallenbergs mur i norr och väst ramar in platsen, längs med muren finns en bänk. Vattenvrån erbjuder besökaren en mer avskild plats som verkar ha varit mycket omtyckt av Östberg (1956:29) som hävdade att Vattenvrån erbjöd en av Stockholms vackraste utsikter.

Figur 14. Fotografi (Ståhl 2019) på skulpturen Krokus av Tore Strindberg och Wallenbergs mur med bänk bakom.

I markbeläggningen i den övre terrasseringen i vrån finns Näcken, en relief av Tore Strindberg (se figur 16). Reliefen tillkom 1935 (Schönbäck 2002:45). Det finns en mindre dricksfontän i nischen i muren mot Wallenbergs trädgård som benämns Tengdahls brunn (Östberg 1956:30). Upphöjd på en pelare står en replika av Tore Strindbergs bronsskulptur Krokus (se figur 14), originalet som ursprungligen var placerat här återfinns numera inne i Stadshuset.

Figur 16. Fotografiet (Ståhl 2023) visar rampen och trappan i Vattenvrån. I bakgrunden syns pelaren med skulpturen Krokus. Wallenbergs mur, i bakgrunden, avgränsar i väst och norr.

Figur 15. Fotografi (Ståhl 2019) på Näcken formgiven av Tore Strindberg, relief i markbeläggningen.

2.6 Wallenbergs trädgård

Den västra delen av trädgården, Wallenbergs trädgård, avgränsas av Wallenbergs mur (Pihl Atmer 2011:293) på tre sidor. Broderiparterren angränsar med en trappa upp till den övre terrasseringen där Wallenbergs trädgård återfinns (se figur 17). I det sydvästra hörnet står en replika av Carl Eldhs skulptur Självkritik, som tillkom 1926 (Schönbäck 2002:45). Originalet, som skulpturen Krokus i Vattenvrån, har flyttats in i Stadshuset (ibid.).

Figur 17. Fotografi (Tideman 2001b) på Wallenbergs mur med stenar från Barcalyska huset och dammen med porlande vatten från munstycket som sticker ut från muren.

Wallenberg var ordförande för Stadshusnämnden och alltså delaktig i byggnadsprocessen, stenarna i muren är också hämtade från hans bostad som tidigare hette Barclayska huset (Pihl Atmer 2011:293). Huset revs och man köpte in kalkstenssockeln till Stadshuset 1915 som sedan användes för att bygga Wallenbergs mur (ibid.). Författarna till vårdprogrammet (Stockholms stad 2012:22) hävdar att det fanns två motiv bakom återanvändning av materialet, dels var det ett kostnadseffektivt val, dels en hyllning till arkitektens goda vän som varit delaktig i processen. Längs med muren finns flera bänkar utplacerade. I mitten av långsidan på muren finns en fontän som porlar vatten i dammen framför (se figur 18). Östberg (1956:29) menade att dammen var till för barn och segelbåtar.

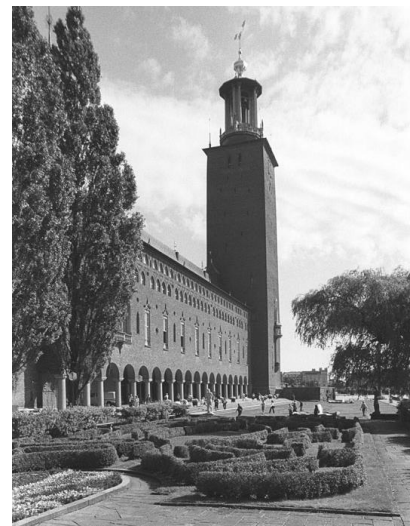

Figur 18. Fotografiet (Tideman 2001a) visar nivåskillnaden mellan Wallenbergs trädgård och Broderiparterren som skymtas i förgrunden. Marmorskulpturen Diktaren av Carl Eldh syns i mitten. Fotografiet har beskurits.

2.7 Broderiparterren

Broderiparterrens parterr bestod från början av ligusterhäckar (Schönback 2002:45) som vid något tillfälle byts ut till buxbom (Stockholms stad 2012:25). Parterren är formad i barockstil, se definitionen för parterr i det tidigare avsnittet Parterren. Ingången till Broderiparterren från trappan i öst flankeras av två skulpturer (se figur 20), Målaren och Poeten av Carl Eldh i Ekebergsmarmor (Östberg 1956:29). En tredje skulptur, Diktaren, tillhör gruppen och står placerad i mitten av Wallenbergs trädgården.

Intill broderiparterren, åt väst, finns en bågformad plantering som från början var sandlåda (se figur 19) (Östberg 1956:29). Källmaterialet som legat till grund för detta arbete har inte kunnat fastställa varför eller när denna

Figur 19. Fotografiet (Tideman 2001c) visar utsikten mot Stadshustornet från Broderiparterren. I förgrunden skymtas planteringen som omvandlats från sandlåda.

ändring gjordes. Gångarna runt om parterren består av roslagssandsten huggna i ojämna former (Schönbäck 2002:45). I gångarna finns de tolv stjärnbilderna också gömda i markbeläggningen.

Figur 20. Fotograf (Ståhl 2022) tagit från Stadshustornet som visar Broderiparterrens symmetriska mönster, inramat av två silverpilar och pelarpopplar till höger. Precis bakom buxbomsparterren syns en perennplantering.

2.8 Riddargrottan

Delen av trädgården som kallas för Riddargrottan, är en grotta i Birgerskansens mur mot söder. Namnet verkar ha ändrats sedan invigningen då Östberg (1956:29) benämner den Palmstedts grotta. Erik Palmstedt var arkitekten till den gamla Riddarholmsbron (ibid.). Dock används namnet Riddargrottan i vårdprogrammet och övrigt källmaterial som undersökts inom ramen för denna uppsats, namnet antas härstamma från kopplingen till Riddarholmsbron. Grottan har element som återanvänts från Riddarholmsbron i form av lejonmaskaroner, valv och murstenar (Pihl Atmer 2011:296). Detta återbruk av material var enligt Pihl Atmer (2011:296) ”ett inslag som band samman den nya byggnaden med det gamla Stockholm”.

I grottan står Ida Mattons skulptur *Lokes straff* (Östberg 1956:29). Skulpturen är gjord i marmor och består av en man, Loke, och två ormar som ska spruta vatten (se figur 21) (Stockholms stad 2012:28). Vid platsbesöket noterades dock att ett ormhuvud var avhugget. Det ska även finns vatten i dammen framför grottan, men detta har inte funnits sedan vårdprogrammet togs fram 2012 (ibid.). Referenser till historia, i form av fornnordisk tro och material med historiska kopplingar, och vattentemat är framträdande även i detta rum.

Figur 21. Fotografiet (Ståhl 2023) visar skulpturen Lokes straff som finns i valvet i Riddargrottan. Lejonmaskaronerna flankerar valvet som är infällt i Birgerskansens mur.

2.9 Birgerskansen

I Parterrens nordöstra hörn finns en trappa som leder upp till det som kallas Birgerskansen. En skans är en försvarsmur som används som skydd för militära styrkor (Svenska Akademin 1970). Birgerskansen består av en mur som ramar in ett nedsänkt gräsparti (se figur 22). Går man runt hörnet på tornet, till trädgårdens östra del, finns en gravliknande struktur med en förgyllt skulptur (se figur 23). Detta är Birger jarls kenotaf, en tom symbolisk grav (Svenska Akademin 1903b). Eftersom Birger jarls namn står i det första dokumentet som nämner Stockholm har han länge betraktats som stadens grundare (NE u.å.c). Kentoafens placering vid stadshustornets bas är ingen tillfällighet, Östberg (1929:31) placerade den där på grund av det symboliska värdet av att placera Birger jarl vid tornets rot som sedan "blommar ut i tre gyllene kronor". Kenotafens placering utmed den östra fasaden fanns med i Östbergs förslag till Stadshuset redan 1905 (se figur 24). Illustrationen visar kenotafens placering vid tornets bas och trädgårdens nedsänkta höjd, nästan i samma nivå som Riddarfjärden.

Figur 22. Fotografi (Ståhl 2023) på muren som omgärdar Birgerskansen. Innanför muren syns den sänkta gräsmattan.

Figur 23. Fotografi (Ståhl 2023) taget från Skärgårdsstranden. Birger jarls kenotaf syns i bildens högra hörn bakom gravkammaren i muren.

Figur 24. Illustration (Östberg 1905) som visar ett av arkitektens tidiga förslag till Stadshusets utformning. Bland annat pelaren, som sedan blev Engelbrektskolonnen, i Stadshusträdgårdens sydöstra hörn är synlig.

2.10 Östra terrassen

Östberg (1928:122) förklarar att ett gallerverk skiljer Birgerskansen från Östra terrassen för att skilja det förstnämnda från det vardagliga uttrycket. Östra terrassen är belägen i den översta terrasseringen längs med östsidan. Formspråket är stramt och växtligheten sparsam (se figur 25). Utmed kanten mot Skärgårdsstranden står gjutjärnskrukor formgivna av Henrik Krogh (Pihl Atmer 2011:296). Marken är belagd med skiffer (ibid.). Det finns även ekbänkar placerade längs med fasaden.

Figur 25. Fotografi (Ståhl 2023) visar höjdskillnaden mellan Östra terrassen till höger och Skärgårdsstranden till vänster närmast vattnet.

2.11 Skärgårdsstranden

I öst avgränsas trädgården av Mälaren, den delen som ligger närmast sjön kallas Skärgårdsstranden. För den här delen hämtade Östberg inspiration från skärgårdsnatur med klippor, gräs och annan skärgårdsinspirerad vegetation (se figur 26) (Pihl Atmer 2011:296). En kombination av blommor från skärgården och örter från staden planterade här. Klipporna hämtades också från skärgården, granithällarna fästes med cement (Pihl Atmer 2011:196). Enligt Mauritz Hammarberg, stadsträdgårdsmästaren som var delaktig i trädgårdens utformning, var målet med skärgårdsstranden att ”tillskapa en sammanhängande bergformation för att framkalla illusionen av att Stadshuset vore byggt på en klippa” (Pihl Atmer 2011:297 se Hammarberg 1921).

Figur 26. Fotografiet (Ståhl 2023) visar skärgårdsvegetationen på Skärgårdsstranden.

3 Samhällshistoria och parkarkitektur i Stadshusträdgården

I det här kapitlet redogörs för den samhällshistoria och parkarkitektur som finns representerad i Stadshusträdgården för att sedan besvara vilket kulturhistoriskt värde den har (se begreppsdefinitioner och tillvägagångssätt i avsnitt 1.2). Dessa kulturhistoriska värden används sedan för att utreda trädgårdens teatrum orbi och i förlängningen dess autentiska illusion.

3.1 Samhällshistoria som kan avläsas i Stadshusträdgården

Livet i Stockholm, planeringen av staden och stadsbilden genomgick stora förändringar under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (Pihl Atmer 2011:31). Stadshuset uppfördes under en brytningstid där samhället förändrades i snabb takt (Hayen 2023:13).

Kamper om demokrati, jämställdhet och bättre arbetsvillkor präglade denna tid i svensk historia (ibid.). På våren 1919 tillämpades allmän och lika rösträtt i kommunalval och i september 1921 tillämpades det även i riksdagsvalet (Hayen 2023:13). Demokratiska värderingar är något som även betonas av staden idag, till exempel lyfter finansborgarrådet Karin Wanngård att:

Stadshuset uppfördes i en brytningstid när allmän och lika rösträtt infördes i Sverige och demokratin fick sitt genombrott. Huset är inte bara ett landmärke för Stockholm, det är framför allt en symbol och en plats för demokratin i vår stad (Stockholms stad 2022b).

Stadshusträdgården är i och av sig själv en viktig del av samhällshistorien och demokratiska värderingar, det finns även representationer av detta i trädgården. I och med kommunalreformen 1862 blev stadsfullmäktiges (numera kommunfullmäktige) sammanträden offentliga (Pihl Atmer 2011:31). Den relativt nya öppenheten till allmänheten speglas i trädgården som är offentlig. Exempelvis var Wallenbergs trädgård och Broderiparterren, omsluten av Wallenbergs mur, menade som mer skyddade platser i trädgården lämpade för barn och äldre (Östberg 1929:32). Stadshusträdgården skulle vara en plats för alla medborgare (Östberg

1956:29). Dessa delar av trädgården är också mer avskärmade från Mälaren vilket kan vara ett medvetet val för att skapa säkrare lektytor för barnen. En annan viktig förändring som hade skett innan Stadshuset uppfördes var att kommunalpolitik fick en större roll i samhället (Pihl Atmer 2011:32) vilket representeras i stadshusets monumentalitet. För att framhäva stadshusets monumentalitet är även trädgården nedsänkt, nästan i nivå med Mälaren vilket ger byggnaden ett mer framträdande uttryck.

Ett nationalistiskt-ideologiskt bruk av personer och myter från svensk historia var starkt framträdande i samhället omkring sekelskiftet 1900 (Pihl Atmer 2011:523). Detta är ett tema som är synligt i form av representationerna av Engelbrekt Engelbrektsson och Birger jarl i stadshusträdgården. Enligt Pihl Atmer (2011:524.) skulle denna symbolanvändning förknippas med ”goda och betryggande egenskaper” och i stadshusets fall, mer konkret, representera politisk trygghet och säkerhet. Östberg (1929:32) menade att Engelbrektskolonnen var ”ett nationalmonument över Engelbrekt Engelbrektsson, svenskhetens befriare”. Det finns delade meningar om hans mytbildning och vad han egentligen stod för, men han framträder ofta som en ”antidansk frihetshjälte” i historieskrivningen (NE u.å.a). Engelbrekt blev vald till rikshövitsman och rådsherre i Arboga 1435 vilket historiskt har setts som den första riksdagen, dock finns det delade meningar om det faktiskt var det beroende på hur man definierar riksdag (NE u.å.b). Placeringen av Engelbrektskolonnen i Stadshusträdgården på en obelisk, på sidan närmast Gamla Stan är en medveten bildlig anknytning till politiken och det gamla Stockholm. Det är dels en återknytning till svensk historia, dels representativt för samhällets syn på Engelbrekt som historisk hjälte.

Trädgården är ett resultat av aktiva val som förmedlar ett visst budskap, även avsaknaden av en viss historia säger någonting om dåtidens förhållningssätt och perspektiv. Det saknas till exempel kopplingar till Kungsholmens historia, utöver en referens till Eldkvarnen (se avsnitt 2.1.1), i Stadshusträdgården. Industrier hade förflyttats från innerstaden i Gamla Stan till Kungsholmen för att göra staden renare under 1600-talet (Stockholm stadsmuseum 1990). På slutet av 1800-talet låg flera verkstäder och fabriker på ön men även sjukhus samt militära inrättningar (Pihl Atmer 2011:37). Kungsholmen sågs till följd av dessa förhållanden som en ”fattig och avlägsen stadsdel” (Pihl Atmer 2011:36). Det var följaktligen chockerande att vilja upprätta ett byggnadsverk av samma magnitud som stadshuset på ön (Pihl Atmer 2011:37 se Östberg 1921). Den här delen av historien är inte något som kan avläsas i Stadshusträdgården, i stället anknyts stadshuset till historiska ”hjältar”, romantiseringen av den svenska historien och det gamla Stockholm.

3.2 Parkarkitekturen som präglar Stadshusträdgården

Östberg (1928:23) var en stark förespråkare för hantverkens betydande roll i konst och arkitektur, Stadshuset är ett framstående exempel av den nationalromantiska trädgården (Bedoire 2015:185). I det här avsnittet redogörs för nationalromantiken och hur denna parkarkitektoniska ”stilen” är representerad i Stadshusträdgården.

Figur 27. Fotografiet (Tideman, 2001a) visar rumsliga förhållanden i Stadshusträdgården som är karakteristiska för nationalromantiken. Wallenbergs trädgård syns längst bort i bilden, Broderiparterren i mitten och Parterren med en av de två snäckfontänerna i förgrunden.

Den industriella revolutionen slog igenom och kontrasterna i samhället förstärktes på 1890-talet (Bedoire 2015:139). Under samma tid dominerade jugendstilen arkitekturen som hyllade den industriella revolutionen (ibid.). Nationalromantiken tillkom som en motreaktion på jugendstilen, och vände sig emot industrialismen, som uppfattades som ett ”tecken på klassresa” av kultureliten (Bedoire 2015:183). Östberg (1928:25) hävdade att den massproducerade produkten saknade själ och glädje som hantverkaren lade ner i formgivningen:

Tanken är redan nedlagd i maskinen, och mannen matar den blott. Det är mera dött arbete, då själva roten till arbetet ej bär livets sav och glädje och således ej har möjlighet att blomma ut i konst – den konst som föres fram av mannen vid arbetet.

Han menade att det som skapas genom hantverk är något ursprungligt medan det massproducerade alltid är en reproduktion. Arkitektens nationalromantiska inställning till hantverken präglar stadshusets gestaltning. Skulpturer, konstverk

och ornament dekorerar Stadshusträdgården (dessa redogörs för i kapitel 2), de tillkom i stor utsträckning som donationer, i form av pengar eller enskilda verk (Pihl Atmer 2011:377). Hantverken är framträdande i stenhuggningen och stenläggningen i markbeläggningen i trädgården. Den tydliga avsaknaden av det massproducerade resulterar i läsbarhet av Stadshusträdgårdens teatrum orbi som kopplas till nationalromantiken, och mer precist, till hantverken. Stadshuset är ett av de mest framträdande representationerna av denna återknytningen till hantverken (Bedoire 2015:185).

Formen och fördelningen av rumslighet i trädgården är en förlängning av huset, båda kännetecknas av en blandning av karaktärer fördelade i olika rum (Pihl Atmer 2011:291). Rumsligheten är en central del av den nationalromantiska trädgården (Blennow 2002:289). Stadshusträdgården består av rum, karakteristiska för stilen, i varierad skala och stil. Nationalromantiken, i form av hantverk och symbolik, binder samman de olika delarna i trädgården som resulterar i ett sammanhängande intryck. Markbeläggningen består av en variation av material, ytskikt och stenläggningar i olika mönster, vilket redovisas rum för rum i kapitel 2. Eftersom trädgården i stor utsträckning är hårdgjord har markbeläggningen en essentiell roll i bildningen av trädgårdens karaktär. Den rumsbildande effekten i trädgården kan i stort sett härledas till markbeläggningen och terrasseringen som förekommer i trädgården.

Staden köpte inledningsvis Eldkvarnstomten, där Stadshuset idag återfinns, för att uppföra ett rådhus (Östberg 1929:18). Det hade diskuterats om det vore lämpligast att bygga rådhuset vid Stora torget i Gamla Stan eller på Eldkvarnstomten på Kungsholmen. Östberg (1929:18) menar att han var delaktig i beslutsprocessen och övervägde placeringen i Gamla Stan kontra Eldkvarnstomten på Kungsholmen. Östberg (1929:18) hävdar att han tog ”hänsyn till både det förgångna, nutid och framtid” när han utforskade vilket alternativ som var lämpligast. Viljan att skapa en slags historisk kontinuitet är karakteristisk för nationalromantiken (Bedoire 2015:185). Genom inköpet av Eldkvarnstomten kom Stadshuset “ej att ligga inom den gamla, medeltida stadsdelen, som härleder sig ända från 1200-talet, utan inom en stadsdel som först började växa upp under Sveriges s.k. Storhetstid” (Östberg 1929:12). Dock finns det tydliga anknytningar till det gamla Stockholm i trädgården. Dessa inslag redovisas i kapitel 2, några exempel är målningarna i kassetaket i Södra Portiken (se avsnitt 2.2), portföljarna vid ingången från Hantverkargatan (se avsnitt 2.1) och även inslagen av återbrukade material med kopplingar till historiska byggnader i gestaltningen (se avsnitt 2.6 och 2.8).

Eldkvarnstomten var lämpligast för att uppföra Stadshuset enligt Östberg (1929:18) eftersom den var ”belägen vid vattnet, så typisk för Stockholm och frilagd för framtida utvidgningar”. Detta visar att det fanns tydliga intentioner bakom

Stadshusträdgårdens koppling till det omgivande landskapet, vilket också är karakteristiskt för nationalromantiken (Blennow 2002:289). Om placering i landskapet hävdade Östberg (1929:20) att det ”för en sjöstad som Stockholm, just var det rätta för Stadshuset” (Östberg 1929:20). Kopplingen till landskapet och vattnet är ett viktigt inslag i den nationalromantiska trädgården, men trädgården ska ändå vara skild från det omgivande landskapet (Blennow 2002:289) vilket också syns i Stadshusträdgårdens gestaltning som är tydligt människoskapad. Placeringen vid Riddarfjärden är kanske den tydligaste kopplingen till vattentemat, men vattnet är även ett återkommande tema i Stadshusträdgården. Exempelvis återfinns två större fontäner med formen av snäckskal (se avsnitt 2.4) i Parterren och i Vattenvrån finns även reliefen Näcken i markbeläggningen (se avsnitt 2.5). Trädgården är även så pass nedsänkt att den nästan är i nivå med vattnet (Schönbäck 2002:44), detta resulterar i ett mer dramatiskt uttryck för byggnaden och framför allt stadshustornet. Trädgården är också underordnad byggnaden, vilket är typiskt för nationalromantikens byggnadskonst (Blennow 2002:289).

Östberg (1929:22) påstod att “byggnadsverket kom att växa fram på ett naturligt sätt och omgivningen, präglad av Stockholms mest karakteristiska tecken”. Han kan syfta på både det omgivande landskapet, Riddarfjärden och klipporna på Södermalm, men också den så kallade ”medeltida stadsdelen” i form av Riddarholmen och Gamla Stan som ligger tvärsöver sjön i sydost med karakteristiska byggnader.

Trädgårdens kostnad uppgick till nästan 900.000 kr (Östberg 1928:23), vilket motsvarar cirka 23.500.000 kr i dagens penningvärde (SCB u.å.). Dock hade priset blivit mycket högre idag vilket blir tydligt när man ser till hur mycket arbetskraften har ökat i kostnad. Snittlönen för en man år 1923 var 1,06 kr i timmen (Prado 2010:511), vilket motsvarar cirka 28 kr i dagens penningvärde (SCB u.å.). Stadshuset anlades under en ekonomiskt svår tid där byggmaterialet vid ett tillfälle hade stigit i pris med 700% (Schönbäck 2002:10). Kostnaden för arbetskraft under byggnadstiden blev allt dyrare i och med förbättrade arbetsvillkor och i samband med första världskriget (Östberg 1928:23). Ändå lyckades Östberg få igenom många av sina förslag, i många fall tack vare K.A. Wallenberg som stöttade honom ekonomiskt och politiskt genom byggnationen (Bedoire 2015:201). Faktumet att ett sådant kostsamt stadshus tilläts byggas under nämnda ekonomiska förhållanden ger en inblick i de rådande politiska värderingarna. Det måste ha varit centralt för politikerna att manifesteras den kommunala makten genom byggnadskonsten.

3.3 Stadshusträdgårdens kulturhistoriska värde

Den samhällshistoria som speglas i Stadshusträdgården kan summeras till demokratiska värderingar och den viktiga anknytningen till svensk historia. Dessa samhällshistoriska teman är så pass framträdande i Stadshusträdgården att de anses vara en del trädgårdens teatrum orbi. De demokratiska värderingarna syns i form av tillgänglighet för allmänheten och planerade ytor för människor i olika åldrar. Det tydliga bildspråket i form av Engelbrekt Engelbrektsson och Birger jarl talar för ett visst förhållningssätt till dessa symboler från samhällets sida. Avsaknaden av referenser till stadsdelens historia antyder att det inte var en historia man ville framhäva. Antagligen eftersom Kungsholmen ansågs vara en ”fattig och avlägsen stadsdel” (Pihl Atmer 2011:36).

Det parkarkitektoniska värdet i Stadshusträdgården är väsentligt. Den nationalromantiska stilen präglar trädgårdens uttryck och utgör dess centrala parkarkitektoniska värde. Nationalromantiken ger sitt uttryck framför allt i hantverken och konsten, vattentemat och romantiseringen av det gamla Stockholm. Dessa huvudteman betraktas också som en del av trädgårdens teatrum orbi. Hantverken och konstens upphöjda ställning tolkas som ett budskap om dessas roll i byggnadskonsten och i samhället. Referenserna till det gamla Stockholm och vattentemat berättar om stadens tillkomst och om stadens identitet. Trädgården är karakteristisk i sin rumslighet och variation i skala, öppenhet och slutenhet. Trädgården är också, typiskt för stilen, underordnad byggnaden men ändå i samklang med den.

Stadshusträdgården är ett sällsynt praktverk som representerar sin tids värderingar. Dess kulturhistoriska värde i form av samhällshistoria och parkarkitektur går inte att bortse från. Trädgården hade varit svår om inte omöjlig att återskapa från grunden idag, dels på grund av förlorade hantverkstraditioner dels på grund av att arbetskraft är mycket dyrare idag. Sammanfattningsvis konstateras, baserat på resultatet av den kulturhistoriska bedömningen, att Stadshusträdgården har ett högt kulturhistoriskt värde.

4 Restaureringsåtgärdernas påverkan på autenticiteten i Stadshusträdgården

Den andra frågeställningen som uppsatsen ämnar besvara är: *hur påverkar pågående bevarandeåtgärder i Stadshusträdgården anläggningens autenticitet?* Inför 100-årsjubileet utförs flera bevarandeåtgärder i Stadshusträdgården som i detta kapitel analyseras med hjälp av begreppen rekonstrering, renovering och fri förnyelse som presenterats i avsnitt 1.2. Sedan undersöks hur dessa åtgärder påverkar autenticiteten och den autentiska illusionen med stöd i begreppet teaterum orbi som förklarats i samma avsnitt.

Tavakoli¹ framförde att det främsta målet med bevarandeåtgärderna är att återställa trädgården till samma utformning som den hade vid invigningen 1923. Med andra ord att försöka uppnå ett ursprungligt uttryck som kan anses autentiskt för invigningen. Restaureringsåtgärderna utvärderas utifrån Anderssons (1990) restaureringsprinciper och analyseras utifrån begreppen autenticitet och autentisk illusion (se avsnitt 1.2).

4.1 Wallenbergs mur

I Wallenbergs trädgård, se avsnitt 2.6, ska drygt 300 stenar i Wallenbergs mur bytas ut². Åtgärden tolkas som en rekonstruering då historisk korrekthet kan anses överordnad det estetiska uttrycket. Den historiska korrektheten ses som överordnad eftersom det estetiska uttrycket påverkas negativt av en blandning av nya och gamla stenar. Eftersom man bevarar så mycket ursprungsmaterial som möjligt kan detta betraktas som mer historiskt korrekt än att byta ut alla stenar. Genom denna renovering förloras en del av det ursprungliga materialet. Det estetiska uttrycket av varierad ålder på stenarna kan påverka den autentiska illusionen negativt då det blir tydligt för besökaren att det inte är ett ursprungligt material. Renoveringen kan också ha en negativ påverkan på trädgårdens teaterum orbi i form av det kopplingen till det gamla Stockholm eftersom de ursprungliga stenarna är ett återbrukat

¹ Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

² Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

material. De nya stenarna är replikor av de gamla, renoveringen hade därför inte ansetts hämma den autentiska illusionen om det inte varit för påverkan på det estetiska uttrycket som avslöjar renoveringen. Dock hade ett komplett byte av alla stenarna i muren varit svårt att motivera utifrån ett hållbarhetsperspektiv.

4.2 Vattenkonst

De fem fontänerna som finns i trädgården ska rekonstrueras inför jubileet³. Fontänerna var från början anslutna till Stockholms dricksvatten, nu ska vattnet hämtas till fyra av fontänerna hämtas från Mälaren i stället (ibid.). Fontänen i Wallenbergs trädgård har dock ett för smalt munstycke för att kunna anslutas till Mälardricket och kommer därför anslutas till färskvatten i ett slutet system (ibid.). Detta innebär att alla fontäner kommer genomgå en omkonstruktion av respektives vattenanläggning. Den här åtgärden genomförs eftersom staden har ändrat förhållningssätt till bevattning, det är inte längre tillåtet att använda dricksvatten för bevattning (ibid.). Denna förändring är positiv utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Åtgärderna anses vara renoveringar eftersom den historiska korrektheten är underordnad andra värderingar som hållbarhet. *Locos amoenus* och vattentemats påverkan på teatrum orbi bedöms påverkas positivt eftersom flera av fontänerna, enligt Tavakoli, varit ur bruk i flera år. Anläggningens autenticitet påverkas eftersom den ursprungliga vattenanläggningen modifieras, dock kan omkonstruktionerna inte anses påverka den autentiska illusionen negativt eftersom åtgärderna inte är synliga för besökaren.

4.3 Broderiparterren och sandlådan

De formklippta häckarna i broderiparterren bestod från början av ligusterhäckar men har i något skede bytts till buxbom (Stockholms stad 2012:25). I vårdprogrammet beskrevs buxbomshäckarna som ”relativt täta och välvuxna”, dock bestod häckarna av en blandning av buxbomsorter som resulterade i ett oregelbundet uttryck (ibid.). I detta fall har fastighetskontoret beslutat att ersätta buxbom med liguster⁴, vilket anses vara en rekonstruering eftersom man återgår till ett ursprungsmaterial. Förändringar som anses vara små, som att ersätta en buske med en annan art med samma habitus, kan få konsekvenser med tiden när fler och fler förändringar tillkommer. Det kan vara svårt att bedöma var gränsen går eftersom det är något som måste analyseras vid varje enskilt fall. Det kan konstateras att flera sådana ändringar har gjorts i Stadshusträdgården, till exempel

³ Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

⁴ Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

har är rododendronplanteringen i Borgargården inte ett ursprungligt material utan har tidigare varit en perenn- och syrenplantering (Stockholms stad 2012:13). Ändras tillräckligt många detaljer kan det få konsekvenser för karaktären och i förlängningen på den autentiska illusionen då upplevelsen inte bevaras. För att motverka den effekten i större skala är det nödvändigt att det gröna kulturarvet får ett högre anseende vad gäller dess kulturhistoriska värde.

Intill broderiparterren ska sandlådan återskapas (se figur 28), för mer information om sandlådan se avsnitt 2.7. Sandlådan var ett viktigt inslag i trädgården enligt Östberg (1956:29) eftersom han ville att trädgården skulle bli en plats som välkomnade alla medborgare, vilket därför anses vara trädgårdens teatrum orbi. Östbergs demokratiska förhållningssätt itererades av Tavakoli⁵ som menade att detta är en värdering som man vill förstärka i trädgården. Eftersom det finns underlag för sandlådans ursprungliga utformning, och eftersom det inte handlar om en omtolkning av dessa, anses åtgärden vara en rekonstruering och inte ett fall av fri förnyelse. Rekonstrueringen av sandlådan främjar den autentiska illusionen eftersom den framhäver trädgårdens teatrum orbi.

Figur 28. Till vänster i fotografiet (Svenska Dagbladet, 1931) syns barn och vuxna som leker i sandlådan år 1931, sedan dess har sandlådan blivit en blomplantering som nu ska restaureras. I bakgrunden syns Wallenbergs mur som ramar in trädgården.

⁵ Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

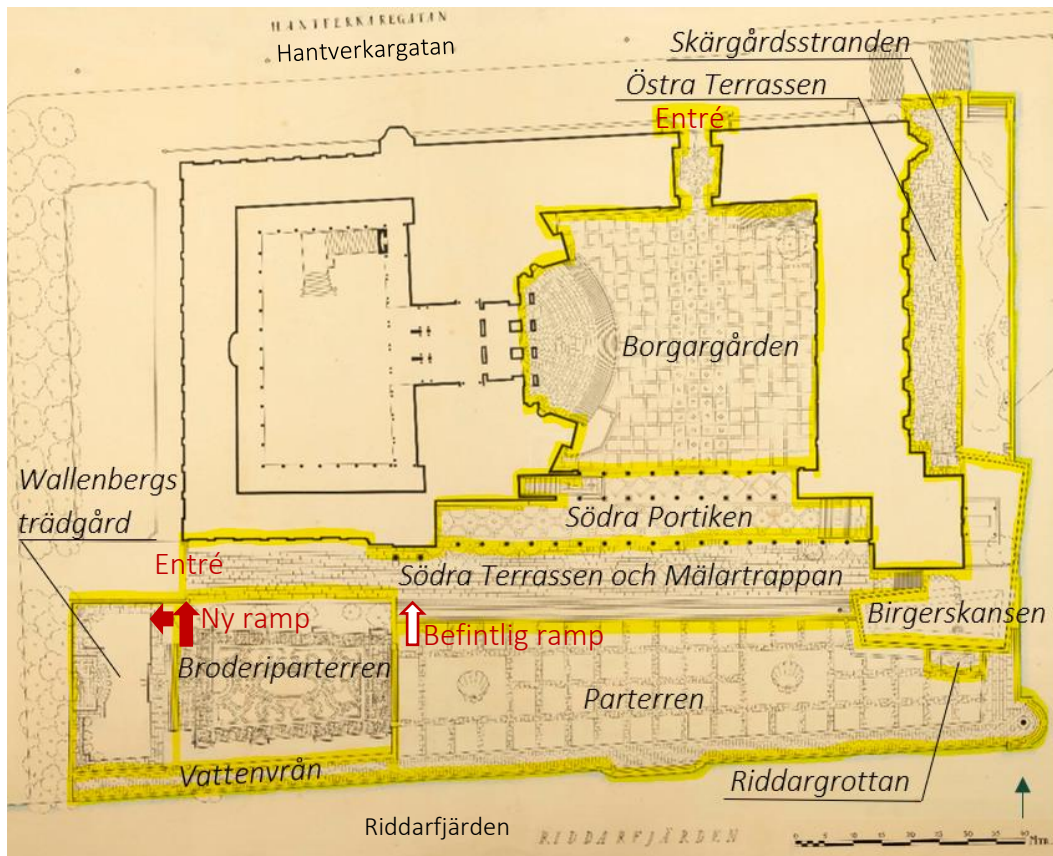
4.4 Rampen i Parterren

Rampen som återfinns på Mälärtrappan (se figur 29) ska tas bort (Karavan 2022a;2022b). Motiveringen bakom beslutet är dels att rampen inte fanns ursprungligen, dels att lutningen är för brant⁶. Den ska ersättas med en ny ramp (se figur 30) som leder ner till Broderiparterren (Karavan 2022a;2022b). Detta betraktas som två skilda restaureringsåtgärder, borttagningen av den nya rampen respektive tillägget av den nya, för att kunna applicera restaureringsprinciperna på de. Beslutet att ta bort den befintliga rampen är baserad på historisk korrekthet eftersom den tillkommit efter invigningen. Borttagningen av rampen kan därför anses vara en rekonstruktion. Wallenbergs trädgård är speciellt lämpad för barn och äldre på grund av den omslutande muren. Däremot tolkas den nya rampen som ett fall av fri förnyelse eftersom den inte är menad att återskapa något ursprungligt i trädgården. Dock är det inte en omtolkning av ett ursprungligt inslag och passar därför inte helt med Anderssons (1990) definition av fri förnyelse. Stadshusträdgårdens teatrum orbi, som plats för alla medborgare, förstärks av ökad fysisk tillgänglighet. Beroende på rampens estetiska uttryck, alltså hur bra den smälter in med den befintliga anläggningen, kan den övervägande effekten av den nya rampen förstärka den autentiska illusionen.

Figur 29. Fotografiet (Tideman, 2001a) visar rampen som leder från Södra terrassen till Parterren. Restaureringen av rampen är ett exempel på en konflikt mellan estetiken och den fysiska tillgängligheten.

⁶ Armin Tavakoli, byggprojektledare för pågående restaurering i Stadshusträdgården, intervju 31 januari 2023.

Figur 30. Illustrationen visar entréerna, den befintliga rampen som ska tas bort och den nya rampen som ska leda till Broderiparterren och Wallenbergs trädgård. Grundillustration: (Borgström 1923)

Restaureringens medföljda konsekvens är att de som behöver en ramp för att ta sig ned för trapporna får ta en omväg för att nå Parterren. Placeringen av den nya rampen kan vara positiv för de besökare som kommer från trädgårdens västra entré, den ger också ökad tillgänglighet till Wallenbergs trädgård. Däremot är placeringen inte optimal för att besöka den sydöstra delen av trädgården, speciellt eftersom besökaren sedan behöver återvända till rampen för att ta sig upp från den södra delen av trädgården. Utifrån detta tillgänglighetsperspektiv kan den nya rampen kritiseras då det är den enda rampen i anslutning till hela den södra delen av trädgården

4.5 Är det ursprunglig materialet nödvändigtvis autentiskt?

Det finns inslag i trädgården som inte fanns vid invigningen och vars autenticitet kan diskuteras. Engelbrektkolonnen fanns till exempel med i Östbergs (1905) tidiga skisser men restes inte förrän under 1930-talet av ekonomiska skäl (Schönback

2002:47). Eftersom det var en del av Östbergs ursprungliga gestaltungs-förslag kan kolonnen ändå betraktas som autentisk. Referensen till Engelbrekt och bruket av bildspråket är också en bidragande del av trädgården teatrum orbi och dess samhällshistoriska värde. Östberg hade flera idéer som aldrig verkställdes, speciellt vad gäller växtvalen. Han hade tänkt att man skulle plantera bland annat klematis, kaprifol och rosor i planteringsytorna intill fasaden på Södra Terrassen och med tiden perenner och lökar i gräset i Parterren (Schönbäck 2002:46). Baserat på studerade fotografier konstaterar Schönbäck att dessa planer antagligen aldrig genomfördes.

Skulle man genomföra Östbergs ursprungliga idé med en blommande gräsmatta idag skulle det kunna anses som autentiskt trots att dessa växter troligen aldrig planterats på platsen. Dock hade det krävt en noggrann undersökning för att fastställa om det fanns något medvetet beslut om att frångå det ursprungliga växtvalet eller om det handlade om ekonomiska aspekter. Baserat på en sådan undersökning skulle planteringen av dessa växter kunna betraktas som autentisk och även kunna bidra till *locos amoenus*. Det är helt enkelt grundläggande att studera det material som finns bevarat från gestaltungs-förslag, anläggningstiden och framåt för att få en förståelse för vad som kan anses vara autentiskt i varje enskilt fall av bevarande. Autenticitet kan inte endast ses som det fysiska, ursprungliga materialet i trädgården. Det är grundläggande att ta hänsyn till anläggningens teatrum orbi för att försäkra sig om att bevarandeåtgärderna förstärker den autentiska illusionen.

5 Diskussion

I det här kapitlet evalueras och diskuteras den analytiska ramen som studien har baserats på. Därefter reflekteras över resultatet i relation till syftet och frågeställningarna samt vilka konsekvenser resultatet kan få i en bredare kontext. Slutligen ges förslag till fortsatta studier.

Den kulturhistoriska värderingar visade att Stadshusträdgårdens samhällshistoria och parkarkitektur är framträdande. De mest centrala teman kan tolkas som trädgårdens teatrum orbi, dessa summerades till: politiska värderingar som demokrati och representation, hantverkens roll i samhället och de historiska referensernas betydelse och Stockholm som Mälarstad. Analysen av bevarandeåtgärderna visade att autenticitet inte endast omfattar det ursprungliga materialet utan även trädgårdens ursprungliga budskap, teatrum orbi. Mer konkret betyder det att fysiska ändringar i bevarandesyfte kan göras i historiska anläggningar utan att det påverkar autenticiteten negativt. Uppsatsens syfte var att undersöka hur bevarandeåtgärder kan påverka autenticiteten i ett kulturhistoriskt grönområde vilket också redovisades i resultatet. Om det går att fastställa grönområdets teatrum orbi innan några ingrepp i historiska anläggningar utförs kan det ha positiva effekter på sikt för det gröna kulturarvet. Dock borde man sträva efter att utföra så få fysiska ändringar som möjligt i historiska grönområden eftersom små förändringar kan ha en snöbollseffekt på miljöns karaktär. Begreppet teatrum orbi är högst subjektivt och således även bedömningen av det, speciellt eftersom det kan finnas bristfällig dokumentation av äldre anläggningar. Felbedöms teatrum orbi kan det få förödande konsekvenser på kulturarvet. Behov som till exempel tillgänglighet och ekologisk hållbarhet kan också behöva tillgodoses för att det ska vara befogat att bevara en miljö. Dessa behov bör då tillgodoses på det sätt som bedöms ha minst negativ påverkan på den autentiska illusionen.

Den kulturhistoriska värderingen avgränsades till att undersöka endast två delvärden på grund av den begränsade tidsramen. Resultatet redovisar att det finns kulturhistoriska värden i Stadshusträdgården men det fattas en sammanvägd bedömning av alla delvärden samt de förstärkande delvärden som kan förstärka det kulturhistoriska värdet. Därför kan resultatet av detta, svaret på den första frågeställningen, anses vara en förstudie till en kulturhistoriskvärdering mer än en

fulländad värdering. En annan aspekt av den analytiska ramen som kan kritiseras är faktumet att bedömningen av samhällshistoria och parkarkitektur är subjektivt. Detta stämmer både på individ- och samhällsnivå. Kulturhistoriskt värde och hur man kan applicera det i olika sammanhang omvärderas konstant vilket också betyder att det kulturhistoriska värdet är dynamiskt.

En reflektion som återkommit under analysen är att det är svårt att separera parkarkitektoniskt värde från samhällshistoriskt värde. Är inte parkarkitektonisk stil alltid kopplad till samhällshistoria – antingen som en förstärkning av samhällstillståndet och samhällets värderingar eller som en motreaktion på dessa? Om så är fallet, borde alla grönområden som anses ha ett högt parkarkitektoniskt värde rimligtvis ha ett samhällshistoriskt värde.

Den kulturhistoriska värderingen användes för att utforska trädgårdens teatrum orbi för att sedan analysera hur bevarandeåtgärderna påverkade autenticiteten. Denna avgränsning i den analytiska ramen kan ha påverkat resultatet eftersom det kan finnas budskap i trädgården som inte faller inom ramen för samhällshistoriskt eller parkarkitektoniskt värde. Därför hade det varit intressant att utforska teatrum orbi utanför ramen av den kulturhistoriska värderingen för att se om resultatet hade skilt sig.

Baserat på studiens resultat, som visade att flera växtarter hade bytts ut, hade en mer detaljerad studie kring ursprungligt växtmaterialet kunnat tillföra kunskap om hur dessa förändringar påverkat autenticiteten och platsens karaktär. Det hade även varit intressant att applicera det analytiska ramverket, med vissa modifieringar, på andra historiska anläggningar. Detta hade kunnat öka kunskapen om hur bevarandeåtgärder kan påverka grönområdets autentiska illusion, som sedan kan appliceras i större utsträckning i frågor kring bevarande. Stockholms stadsmuseums metod som legat till grund för studien är en av få metoder för att göra just detta. Riksantikvarieämbetet har också tagit fram en liknande metod (SSM 2011:8–9). Båda dessa tillvägagångssätt är dock modifierade metoder som baserats på kulturhistorisk värdering av bebyggelse (ibid.). Vidare hade det ansetts positivt att utvärdera hur det gröna kulturarvet kan inkluderas i berättelsemodellen, som tagits fram av Statens Fastighetsverk, för att kunna bedöma vilka byggnadsverk som är i synnerhet viktiga för berättelsen om nationen. Sammanfattningsvis hade en ökad kunskap om det gröna kulturarvet varit positiv eftersom det finns ett väldigt begränsat urval av metoder för att bedöma just kulturhistoriskt värde.

Referenser

- Adlibris (u.å.). *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*.
<https://www.adlibris.com/se/bok/historiska-tradgardar-att-bevara-ett-foranderligt-kulturarv-9789189065314> [2023-03-18]
- Ahlstrand, J. & Eriksson, T. (1976). *Arkitekturtermer: lexikon över svenska, engelska, tyska och franska arkitektur- och stadsplanetermer: med engelskt, tyskt och franskt register*. 2., [revid.] uppl. Lund: Studentlitt.
- Albert Bonniers förlag (u.å.). Ann Katrin Pihl Atmer.
<https://www.albertbonniersforlag.se/forfattare/34293/ann-katrin-pihl-atmer/>
[2023-03-21]
- Andersson, S. (1990). Den autentiska illusionen. Gamla trädgårdar – restaureringsprinciper. *Kulturmiljövård* 5–6/1990, s.4–10. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1705585/FULLTEXT01.pdf>
- Bedoire, F. (2015). *Den svenska arkitekturens historia 1800–2000*. Stockholm: Norstedts i samarbete med Stockholms byggnadsförening och Kungl. konsthögskolan
- Blennow, A. (2002). *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*. [Ny utgåva.] Lund: Signum. 267-289.
- English Heritage (2008). *Conservation Principles, Policies and Guidance for the sustainable management of the historic environment*. Historic England.
<https://historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-principles-sustainable-management-historic-environment/conservationprinciplespoliciesandguidanceapril08web/> [2023-02-15]
- Flinck, M. (2022) *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Ny reviderad upplaga. Stockholm: Carlssons.
- Folkuniversitetet (2022). *Unik metod ger målningar i Stadshuset nytt liv*.
<https://www.mynewsdesk.com/se/folkuniversitetet/pressreleases/unik-metod-ger-maalningar-i-stadshuset-nytt-liv-3220144> [2023-03-08]
- Hayen, M. (2023). *Vi som byggde Stadshuset*. Stockholmia förlag.
- Hobhouse, P. & Edwards, A. (2019). *The story of gardening*. London: Pavilion
- Karavan (2022a). *Bygghandling L-30-1-01*. Stockholms stad [Internt material].
- Karavan (2022b). *Bygghandling L-30-5-01*. Stockholms stad [Internt material].
- Nationalencyklopedin [NE] (u.å.a.). *Engelbrekt Engelbrektsson*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/engelbrekt-engelbrektsson> [2023-03-02]

- Nationalencyklopedin [NE] (u.å.b). *riksdagen*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/riksdagen> [2023-03-02]
- Nationalencyklopedin [NE] (u.å.c). *Birgerl jarl*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/birger-jarl> [2023-03-01]
- Pihl Atmer, A. K. (2011). *Stockholms stadshus och arkitekten Ragnar Östberg: drömmen och verkligheten*. Stockholm: Natur & kultur
- Prado, S. (2010). Nominal and real wages of manufacturing workers, 1860–2007. I: Edvinsson R., Jacobson T. & Waldenström D. (red.). *Exchange Rates, Prices, and Wages, 1277-2008*. Stockholm: Ekerlids Förlag. 479–527.
<https://www.riksbank.se/globalassets/media/forskning/monetar-statistik/volym1/10.pdf>.
- SCB (u.å.). *Prisomräknaren*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/>
- Schönbäck, H. (2002). *Stadshuset: Eldkvarnen 1 Byggnadshistorisk inventering Del. Historik* (Byggnadshistorisk rapport 2002:2:1). Stockholm: Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen.
- Svenska Akademien (1903a). *Autenticitet*. <https://www.saob.se/artikel/?seek=autenticitet> [2023-02-14]
- Svenska Akademien (1903b). *Cenotafium*.
<https://www.saob.se/artikel/?seek=kenotaf&pz=1> [2023-03-08]
- Svenska Akademien (1970). *Skans*. https://www.saob.se/artikel/?unik=S_03445-0089.2HG3&pz=3 [2023-03-09]
- Statens fastighetsverk [SFV] (2009). *Kulturfastighetsutredningen*. Del 1. (2008:DNR 231-1967/08). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
<https://www.sfv.se/media/0c5daf15/kulturfastighetsutredningen-del1.pdf> [2023-02-23]
- Stockholms stad (2022a). *Funktion*. <https://stadshuset.stockholm/utforska-stadshuset/funktionen/> [2023-02-14]
- Stockholms stad (2022b). *Stadshuset fyller 100 år*.
<https://start.stockholm/aktuellt/nyheter/2022/11/stadshuset-fyller-100-ar/> [2023-02-03]
- Stockholms stad (2012). *Vårdprogram Stadshusträdgården*. [Internt material]. Fastighetskontoret, Stockholms Stad.
- Stockholms stadsmuseum [SSM] (u.å.). *ELDKVARNEN 1*. Kulturhistorisk klassificering [Kartografiskt material].
https://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/ [2023-03-03]
- Stockholms stadsmuseum (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden: en metodutveckling*.
- UNDP (2022). *Hållbara städer och samhällen*. <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-11-hallbara-stader-och-samhallen/> [2023-02-14]

- Östberg, R. (1928). *En arkitekts anteckningar: med bilder och verk av författaren*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Östberg, R. (1929). *Stockholms stadshus*. 1. uppl. Stockholm: Norstedt.
- Östberg, R. (1956). *The Stockholm City Hall: a guide*. 3. uppl. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalts förlag
- Östberg, R. (1905). *Ragnar Östbergs tävlingsförslag Rådhus "Mälardrott" 1905, huvudfasad 1:100* [illustration]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/32860> (CC-BY) [2023-03-09]

Bildkällor

- Borgström, B. (1923). *Stockholms Stadshus, situationsplan*. [Illustrationsplan]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/32766> (CC-BY) [2023-02-24]
- Svenska Dagbladet (1931). *Vårbild från Stadshusträdgården* [fotografi]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/4198> (CC-BY) [2023-02-24]
- Tideman S. (2001a). *Stadshusträdgården från Stadshuset*. [fotografi]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/3977> (CC-BY) [2023-02-24]
- Tideman S. (2001b). *Stadshusträdgården, springbrunn i Wallenbergs mur*. [fotografi]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/3957> (CC-BY) [2023-03-08]
- Tideman S. (2001c). *Utsikt mot Stadshuset från Stadshusträdgården*. [fotografi]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/3860> (CC-BY) [2023-03-08]
- Östberg, R. (1905). *Ragnar Östbergs tävlingsförslag Rådhus "Mälardrott" 1905, huvudfasad 1:100* [illustration]. Tillgänglig: Stockholmskällan. <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/32860> (CC-BY) [2023-03-09]
- Övriga bilder är fotografier tagna av Evelina Ståhl.

Bilaga 1

Signerat samtycke.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.